

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ НЫСАНДАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Рахымбаева Айгерим Бериккановна

№54 Нұр-Ай балабақшасының педагог-психолог.

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

Ақыл-ой дамуының тежелуі психикалық дамудағы әлсіз ауытқулар санатына жатады және норма мен патология арасында аралық орын алады. Психикалық дамуы тежелген балаларда ақыл-ой дамуы, сөйлеу, есту, көру және қозғалтқыш жүйесінің бастапқы дамымауы сияқты ауыр ауытқулар жоқ. Олардың негізгі қиындықтары, ең алдымен, әлеуметтік (соның ішінде мектеп) бейімделу мен оқумен байланысты.

Мұның түсіндірмесі-психиканың жетілу қарқынының баяулауы. Сондай-ақ, әрбір жеке балада психикалық дамуы тежелген уақыт пен көріну дәрежесі бойынша әр түрлі және әртүрлі болуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Бірақ, соған қарамастан, біз психикалық дамуы тежелген бар балалардың көпшілігіне тән даму ерекшеліктерін, нысандары мен жұмыс әдістерін бөліп көрсетуге тырысамыз.

Сарапшылардың қандай балаларды психикалық дамуы тежелген топқа жатқызу керек деген сұрақтарына жауаптары өте түсініксіз. Шартты түрде оларды екі лагерьге бөлуге болады. Біріншісі гуманистік көзқарастарды ұстанады, бұл ақыл-ой дамуының кешеуілдеуінің негізгі себептері ең алдымен әлеуметтік-педагогикалық сипатта болады (отбасындағы қолайсыз жағдай, қарым-қатынас пен мәдени дамудың болмауы, қиын өмір сүру жағдайлары). Басқа авторлар дамудың артта қалуын мидың жеңіл органикалық зақымдануымен байланыстырады және мұнда мидың минималды дисфункциясы бар балаларды жатқызады.

Мектепке дейінгі жаста психикалық дамуы тежелген балаларда жалпы және әсіресе ұсақ моториканың дамуындағы артта қалушылық анықталады. Негізінен қозғалыс техникасы мен қозғалтқыш қасиеттері (жылдамдық, ептілік, күш, дәлдік, үйлестіру) зардап шегеді, психомоториканың кемшіліктері анықталады. Әлсіз өзін-өзі күту дағдылары қалыптасқан, техникалық дағдылары бейнелеу өнері сабағының конспекті, мүсіндеу, жапсыру, құрастыру. Көптеген балалар қарындашты, шетканы қалай дұрыс ұстау керектігін білмейді, қысым Күшін реттемейді, қайшыларды қолдану қиынға соғады. Психикалық дамуы тежелген балаларда моториканың өрескел бұзылуы жоқ, бірақ физикалық және моториканың даму деңгейі қалыпты дамып келе жатқан құрдастарға қарағанда төмен.

Мұндай балалар дерлік сөйлей алмайды-олар бірнеше жалған сөздерді немесе жеке дыбыс кешендерін қолданады. Олардың кейбіреулері қарапайым сөйлем құра алады, бірақ баланың фразалық сөйлеуді белсенді қолдану қабілеті айтарлықтай төмендейді. Бұл балаларда заттармен манипуляциялық әрекеттер тақырыптық әрекеттермен біріктіріледі. Ересек адамның көмегімен олар дидактикалық ойыншықтарды белсенді игереді, бірақ байланысты әрекеттерді орындау жолдары жетілмеген. Көрнекі мәселені шешу үшін балаларға әлдеқайда көп сынамалар мен тырысулар қажет. Олардың жалпы моторикасының ыңғайсыздығы және ұсақ моториканың жетіспеушілігі өзін - өзі күту дағдыларының

қалыптаспауына әкеледі-көпшілігі тамақ кезінде қасықты қолдануда, шешінуде, әсіресе киінуде, пәндік-ойын әрекеттерінде үлкен қиындықтарға тап болады.

Мұндай балаларға зейіннің жоқтығы тән, олар ұзақ уақыт бойы назар аударма алмайды, іс-әрекетті өзгерткен кезде оны тез ауыстырады. Олар әсіресе ауызша ынталандыруға, алаңдаушылықтың жоғарылауымен сипатталады. Іс-әрекет жеткіліксіз бағытталған, балалар көбінесе импульсивті әрекет етеді, оңай алаңдатады, тез шаршайды, шаршайды. Инерттіліктің көріністері де байқалуы мүмкін-бұл жағдайда бала бір тапсырмадан екінші тапсырмаға ауыса алмайды.

Заттардың қасиеттері мен қасиеттерін зерттеуге бағытталған зерттеу жұмыстары қиын. Көрнекі-практикалық міндеттерді шешу кезінде практикалық сынағалар мен тырысулардың көбірек саны талап етіледі, балаларға пәнді тексеру қиынға соғады. Сонымен қатар, психикалық дамуы тежелген балалар, ақыл-есі кем адамдардан айырмашылығы, заттарды түсі, формасы, өлшемі бойынша байланыстыра алады. Негізгі мәселе-олардың сенсорлық тәжірибесі ұзақ уақыт бойы жалпыланбайды және сөзде бекітілмейді, түс, пішін, мән белгілерін атауда қателер байқалады. Осылайша, анықтамалық идеялар уақтылы қалыптаспайды. Бала негізгі түстерді атай отырып, аралық түсті реңктердің атауларында қиындық тудырады. Шамаларды білдіретін сөздерді қолданбайды.

Жад психикалық дамуы тежелген балаларға сапалық өзгешелігімен ерекшеленеді. Біріншіден, балаларда есте сақтау қабілеті шектеулі және есте сақтау қабілеті төмендейді. Көбеюдің дәл еместігі және ақпараттың тез жоғалуы тән.

Балалармен түзету жұмыстарын ұйымдастыру тұрғысынан сөйлеу функцияларын қалыптастырудың өзіндік ерекшелігін ескеру қажет. Әдістемелік тәсіл медиацияның барлық түрлерін - нақты заттар мен алмастырғыш заттарды, көрнекі модельдерді қолдануды, сондай-ақ ауызша реттеуді дамытуды қамтиды. Осыған байланысты балаларды өз іс - әрекеттерін сөйлеуге, қорытындылауға - ауызша есеп беруге, ал жұмыстың кейінгі кезеңдерінде өздері үшін және басқалар үшін нұсқаулар жасауға үйрету керек.жоспарлау әрекеттерін үйрету.

Ақыл-ойының дамуы тежелген балалардағы ойын белсенділігі деңгейінде ойынға және ойыншыққа деген қызығушылық азаяды, ойын жоспары әрең пайда болады, ойындардың сюжеттері стереотиптерге тартылады, негізінен тұрмыстық тақырыптарға әсер етеді. Рөлдік мінез-құлық импульсивтілікпен сипатталады, мысалы, бала "ауруханада" ойнайды, ақ халат киіп, "құралдармен" чемоданды алып, дүкенге барады... өйткені оны ойын бұрышындағы түрлі-түсті атрибуттар мен басқа балалардың әрекеттері қызықтырды. Ойын және бірлескен іс-әрекет ретінде қалыптаспаған: балалар ойында бір-бірімен аз байланысады, ойын бірлестіктері тұрақсыз, қақтығыстар жиі туындайды, балалар бір-бірімен аз сөйлеседі, ұжымдық ойын қосылмайды.

Түзеу әсерінің салу қажет келетіндей негізгі желілері дамуының осы жас кезеңінде күшейтуі тән осы жасына байланысты ерекшеліктері мен жетістіктері.

Біріншіден, түзету алдыңғы жас кезеңінде қалыптаса бастаған және келесі жас кезеңінде дамудың негізі болып табылатын психикалық процестер мен ісіктерді түзетуге және дамытуға, сондай-ақ өтеуге бағытталуы керек.

Екіншіден, түзету және дамыту жұмыстары балалық шақтың қазіргі кезеңінде ерекше қарқынды дамып келе жатқан психикалық функциялардың тиімді қалыптасуына жағдай жасауы керек.

Үшіншіден, түзету және дамыту жұмыстары келесі жас кезеңінде сәтті дамудың алғышарттарын қалыптастыруға ықпал етуі керек.

Төртіншіден, түзету және дамыту жұмыстары осы жас кезеңінде баланың жеке дамуын үйлестіруге бағытталуы керек.

Түзету және дамыту жұмыстарының тактикасын құру кезінде проксимальды даму аймағы (Л.С. Выготский) сияқты маңызды құбылысты ескеру маңызды. Бұл тұжырымдаманы балаға өзін-өзі шешу арқылы қол жетімді міндеттердің күрделілік деңгейі мен ересектердің немесе құрдастар тобының көмегімен қол жеткізуге болатын айырмашылық ретінде анықтауға болады. Түзету және дамыту жұмыстары белгілі бір психикалық функциялардың дамуының сезімтал кезеңдерін ескере отырып құрылуы керек. Сонымен қатар, ескеру кезінде бұзушылықтар даму сензитивные кезеңдері мүмкін сдвигаться уақыт.

Компенсаторлық бағыттағы топтың балаларымен түзету және дамыту жұмыстарының келесі маңызды бағыттарын бөлуге болады:

Сауықтыру бағыты. Баланың толық дамуы физикалық әл-ауқат жағдайында ғана мүмкін болады. Дәл осы бағытқа баланың өмірін ретке келтіру міндеттері кіреді: қалыпты өмір сүру жағдайларын жасау (әсіресе әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардан шыққан балалар үшін), күннің ұтымды режимін енгізу, оңтайлы қозғалыс режимін құру және т. б.

Нейропсихология әдістерімен жоғары психикалық функциялардың даму бұзылыстарын түзету және өтеу. Қазіргі заманғы балалар нейропсихологиясының даму деңгейі танымдық белсенділікті, мектеп дағдыларын (санау, жазу, оқу), мінез-құлық бұзылыстарын (фокус, бақылау) түзетуде жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Сенсорлық және мотор сферасын дамыту. Бұл бағыт тірек-қимыл аппаратының сенсорлық ақаулары мен бұзылыстары бар балалармен жұмыс жасау кезінде өте маңызды. Сенсорлық дамуды ынталандыру балалардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру үшін өте маңызды.

Танымдық іс-әрекетті дамыту. Барлық психикалық процестердің (зейін, есте сақтау, қабылдау, ойлау, сөйлеу) даму бұзылыстарын толық дамытуға, түзетуге және өтеуге психологиялық-педагогикалық көмек жүйесі ең дамыған және практикада кеңінен қолданылуы керек.

Эмоционалды саланы дамыту. Балалардың барлық санаттары үшін басқа адамның эмоцияларын түсіну, олардың эмоциялары мен сезімдерін дұрыс көрсету және бақылау қабілетін білдіретін эмоционалды құзыреттілікті арттыру маңызды.

Белгілі бір жас кезеңіне тән қызмет түрлерін қалыптастыру: ойын, өнімді түрлер (сурет салу, дизайн), білім беру, қарым-қатынас, жұмысқа дайындық. Әсіресе, оқуда қиындықтарға тап болған балаларда оқу іс-әрекетін қалыптастыру бойынша арнайы жұмысты атап өткен жөн.

Психикалық дамуы тежелген балалармен жұмыс істеудің бірнеше нақты әдістері:

1. Психикалық дамуы тежелген балалар назардың тұрақтылығының төмен деңгейімен сипатталады, сондықтан балалардың назарын арнайы ұйымдастырып, бағыттау керек. Зейіннің барлық түрлерін дамытатын барлық жаттығулар пайдалы.
2. Олар іс-әрекет әдісін игеру үшін көбірек үлгіні қажет етеді, сондықтан балаға бірдей жағдайда бірнеше рет әрекет етуге мүмкіндік беру керек.
3. Бұл балалардың зияткерлік жетіспеушілігі күрделі нұсқаулар оларға қол жетімді емес екендігінде көрінеді. Тапсырманы қысқа сегменттерге бөліп, баланы кезең-кезеңмен ұсыну керек, тапсырманы нақты және нақты тұжырымдау керек. Мысалы, "сурет бойынша әңгіме құрастыр" нұсқаулығының орнына мынаны айтқан жөн: "осы суретке қараңыз. Мұнда кім боялған? Олар не істейді? Отырып жүзеге асырылады. Өзің".

4. Психикалық дамуы тежелген балалардың сарқылуының жоғары деңгейі шаршау мен шамадан тыс козу түрінде болуы мүмкін. Сондықтан, шаршау басталғаннан кейін баланы әрекетті жалғастыруға мәжбүрлеу қажет емес. Алайда, психикалық дамуы тежелген көптеген балалар ересектерді өздерінің шаршауын пайдаланып, олардан ерікті мінез-құлықты қажет ететін жағдайларды болдырмауға сылтау ретінде қолданады,

5. Баланың шаршауы мұғаліммен қарым-қатынастың теріс нәтижесі ретінде бекітілмеуі үшін жұмыстың маңызды оң нәтижесін көрсете отырып, "қоштасу" рәсімі міндетті болып табылады. Орташа алғанда, бір бала үшін жұмыс кезеңінің ұзақтығы 10 минуттан аспауы керек.

6. Мұндай баланың жеке басына деген шынайы қызығушылықтың кез-келген көрінісі әсіресе жоғары бағаланады, өйткені ол өзін және өзгелерді оң қабылдауды қалыптастыру үшін қажетті өзіндік маңыздылық сезімінің бірнеше көздерінің бірі болып табылады.

7. Ақыл-ой дамуының тежелуіне оң әсер етудің негізгі әдісі ретінде осы баланың отбасымен жұмысты бөліп көрсетуге болады. Бұл балалардың ата-аналары эмоционалды осалдық, мазасыздық, ішкі жанжалдан зардап шегеді. Ата-аналардың балалардың дамуына қатысты алғашқы алаңдаушылықтары, әдетте, бала балабақшаға, мектепке барған кезде пайда болады, ал тәрбиешілер, мұғалімдер оның оқу материалын игермейтінін айтады. Бірақ содан кейін де кейбір ата-аналар баланың жасына қарай дұрыс сөйлеуді, ойнауды, құрдастарымен қарым-қатынас жасауды үйренетінін күтуге болады деп санайды. Мұндай жағдайларда бала баратын мекеменің мамандары ата-аналарға психикалық дамуы тежелген балаға уақтылы көмек көрсету одан әрі бұзылулардан аулақ болатынын және оның дамуына көбірек мүмкіндіктер ашатынын түсіндіруі керек. Психикалық дамуы тежелген балалардың ата-аналарына баланы үйде қалай және нені үйрету керектігін үйрету керек.

Балалармен үнемі қарым-қатынас жасау, сабақтар өткізу, мұғалімнің ұсыныстарын орындау қажет. Сыртқы әлеммен танысуға көбірек уақыт бөлу керек: баламен бірге дүкенге, хайуанаттар бағына, балалар мерекелеріне бару, онымен проблемалары туралы көбірек сөйлесу (тіпті оның сөйлеуі түсініксіз болса да), онымен кітаптар, суреттер, әртүрлі әңгімелер жазу, жиі балаға не істеп жатқаныңыз туралы айту, оны мүмкін болатын жұмысқа тарту. Сондай-ақ, баланы ойыншықтармен және басқа балалармен ойнауға үйрету керек. Ең бастысы, ата-аналар баланың ақыл-ойының дамуы мен оның жетістіктерін кешіктіріп бағалауы керек, прогресті (шамалы болса да) байқап, өсіп келе жатқанда бәрін үйренеді деп ойламауы керек. Тек мұғалімдер мен отбасының бірлескен жұмысы психикалық дамуы тежелген балаға пайда әкеледі және оң нәтижелерге әкеледі.

8. Психикалық дамуы тежелген балаларды кез-келген сүйемелдеу-бұл танымдық қызығушылықты арттыруға, мінез-құлықтың ерікті түрлерін қалыптастыруға, оқу іс-әрекетінің психологиялық негіздерін дамытуға бағытталған арнайы сабақтар мен жаттығулар жиынтығы.

Әр сабақ белгілі бір тұрақты схема бойынша құрылады: гимнастика, ол балаларда жақсы көңіл-күй қалыптастыру үшін жүзеге асырылады, сонымен қатар ми қан айналымын жақсартуға көмектеседі, баланың энергиясы мен белсенділігін арттырады,

Негізінен бір психикалық процесті дамытуға бағытталған жаттығулар мен тапсырмаларды (3-4 тапсырма) және басқа психикалық функцияларға бағытталған 1-2 жаттығуды қамтитын негізгі бөлім. Ұсынылған жаттығулар орындау тәсілдеріне, материалға (ашық ойындар, заттармен, ойыншықтармен, спорттық жабдықтармен тапсырмалар) байланысты әр түрлі.

Қорытынды бөлім-баланың өнімді әрекеті: сурет салу, аппликация, қағаз құрастыру және т. б.

9. Монтессори педагогикасы-дамуында ерекшеліктері бар балалар үшін ең жақсы таңдау, өйткені бұл әдіс баланың ішкі заңдарына сәйкес жұмыс істеуге және дамуға ерекше мүмкіндік береді. Вальдорф педагогикасы жүйе ретінде мұндай балалар үшін өте қолайлы емес, өйткені психикалық дамуы тежелген баланың жеке басын басу оңай, ал осы жүйеде мұғалім басым рөл атқарады. Сауаттылықты оқытудың жалғыз оңтайлы әдісі ретінде Н.А.Зайцевтің әдістемесі әлі де бар. Психикалық дамуы тежелген көптеген балалар гиперактивті, ұқыпсыз және "текшелер" - бұл ұғымдар қол жетімді түрде берілген жалғыз әдіс, онда дененің барлық қауіпсіз функциялары қолданылатын "айналып өту" жолдары ойлап табылған.

* LEGO конструкторына негізделген ойындар сөйлеудің дамуына жағымды әсер етеді, бірқатар ұғымдарды игеруді, дыбыстарды шығаруды жеңілдетеді, баланың әлеммен қарым-қатынасын үйлестіреді

* Құм ойындары немесе "құм терапиясы". Парапсихологтар құм теріс энергияны сіңіреді, онымен өзара әрекеттесу адамды тазартады, оның эмоционалды жағдайын тұрақтандырады дейді.

Арнайы ұйымдастырылған оқыту және тәрбиелеу жағдайында психикалық дамуы тежелген балаларда дағдыларды игеруде оң динамика сөзсіз, бірақ олардың оқу қабілеті төмен.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. С. Г. Шевченко "психикалық дамуы тежелген балаларды мектепке дайындау".
2. Л. г. Петерсон " әдістемелік ұсыныстар»
3. Т. Р. Кислова "алфавитке барар жолда". Тәрбиешілерге, логопедтерге, мұғалімдерге және ата-аналарға арналған нұсқаулық.